

پژوهشی در زمینه آثار تورم بر بازار بیمه

علی جعفرزاده

مقدمه

شاید بتوان گفت که در شرایط کنونی اقتصاد جهانی، موضوع تورم یکی از معضلات اساسی بیشتر کشورهای و به ویژه کشورهای در حال توسعه است. به هر علتی که تورم پدید آید در صورتی که از حد قابل قبول پذیرفته شده در ادبیات اقتصادی بالاتر باشد، روابط مالی بین افراد و شرکت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. تورم فزاینده، تعادل بین ارزش‌های واقعی و اسمی را برهم می‌زند و موجب ضرر و زیان دو طرف معامله می‌شود. با توجه به این‌که صنعت بیمه نیز به دلیل ارتباط گسترده با سایر بخش‌های اقتصادی و اجتماعی کشور از آثار مختلف شرایط تورمی در امان نیست، در این مقاله سعی می‌شود که اثرهای تورم بر صنعت بیمه با توجه به شرایط و مقررات حاکم بر آن بررسی شود. منظور ما از تأثیر تورم بر بازار بیمه عبارت است از بررسی و تجزیه و تحلیل اثرهای تورمی بر فعالیت‌های مختلف بیمه به منزله یک بخش خدماتی و در نهایت تأثیر آن بر بیمه‌گر و بیمه‌گذار (دو طرف یک عقد بیمه‌ای). با توجه به این‌که تورم ممکن است همه رشته‌های بیمه را از زوایای مختلف تحت تأثیر قرار دهد، بررسی تأثیر تورم بر کلیه رشته‌ها در یک مقاله امکان‌پذیر نیست. بنابراین، در این مقاله سعی می‌شود که ضمن بررسی و مقایسه تأثیر تورم بر حق بیمه‌ها و خسارت‌های صنعت بیمه در حالت کلی، به موضوع تورم در بیمه‌های اتکایی، تأثیر تورم بر اصل غرامت و اهمیت توجه به زمان تصفیه خسارت در شرایط تورمی اشاره شود.

هدف از پژوهش و یافته‌ها

هدف ما بررسی اثرهای تورم بر بخش‌های مختلف خدمات بیمه‌ای از جمله حق بیمه‌های دریافتی و خسارت‌های پرداختی شرکت‌های بیمه است. بدیهی است که در شرایط تورمی، به سبب تحت تأثیر قرار گرفتن سرمایه بیمه شده، حق بیمه‌های

دریافتی اسمی نیز افزایش می‌یابد. با توجه به این موضوع برای این که بتوانیم به نحو بهتری عملکرد واقعی شرکت‌های بیمه را بررسی کنیم باید حق بیمه‌های دریافتی و خسارت‌های پرداختی اسمی و واقعی را با هم مقایسه کنیم.

با توجه به این که تورم ممکن است به دلیل شرایط مختلفی که بر رشته‌های مختلف بیمه‌ای حاکم است هر یک از آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد، در این مقاله تأثیر تورم بر بیمه‌های اتکایی و نیز تأثیر تورم بر اصل غرامت بررسی می‌شود. هدف اصلی از بررسی تأثیر تورم بر عقود بیمه‌ای نشان دادن اهمیت توجه به این موضوع به هنگام عقد قرارداد و جلب توجه بیشتر مشتریان است.

الف) تأثیر تورم بر حق بیمه‌های دریافتی و خسارت‌های پرداختی

با توجه به این که در این پژوهش از الگوهای رگرسیونی نیز استفاده شده است، در این قسمت الگوی برآورد شده در این زمینه را شرح می‌دهیم. برای این که بتوانیم میزان تأثیر پذیری حق بیمه‌های دریافتی واقعی را نسبت به تغییرات حق بیمه‌های اسمی نشان دهیم، با استفاده از الگوی رگرسیونی، متغیرهای واقعی را در رابطه با متغیرهای اسمی برآورد می‌کنیم. الگوی مورد نظر در رابطه با حق بیمه‌های دریافتی عبارت است از:

$$\log(ATPRE) = B_0 + B_1 \log(TPRE) + B_2 \log(ATPRE(-1)) + B_3 D_1 + \varepsilon_t$$

که $ATPRE =$ حق بیمه‌های دریافتی واقعی، $TPRE =$ حق بیمه‌های دریافتی اسمی و $D_1 =$ متغیر مجازی برای نشان دادن تأثیر [انقلاب] بر حجم حق بیمه‌های دریافتی است. الگوی مورد نظر در رابطه با خسارت‌های پرداختی عبارت است از:

$$\log(ATD) = B_0 + B_1 \log(TD) + B_2 \log(ATD(-1)) + B_3 D_1 + \varepsilon_t$$

که $ATD =$ خسارت‌های پرداختی واقعی و $TD =$ خسارت‌های پرداختی اسمی است.

با توجه به این که برای تخمین این مدل از آمار مربوط به حق بیمه‌ها و خسارت‌های صنعت بیمه کشور از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۴ استفاده شده است، بنابر این برای این که ضرایب به دست آمده به واقعیت نزدیک باشند متغیر مجازی (D_1) مربوط به سال ۱۳۵۷، یعنی سال وقوع انقلاب اسلامی نیز در مدل آورده شده است.

بررسی رشته‌های مختلف صنعت بیمه بیانگر این واقعیت است که در شرایط تورمی، نه تنها حق بیمه‌های دریافتی اسمی بلکه خسارت‌های پرداختی نیز به سبب بالا رفتن هزینه‌های مربوط به جایگزینی خسارت‌های وارده افزایش می‌یابد. مطالعه در زمینه خدمات بیمه‌ای نشان می‌دهد که رشد بیمه‌های بازرگانی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. برخی از این عوامل، به خود صنعت بیمه و نحوه مدیریت شرکت‌های

بیمه و برخی دیگر به اوضاع و احوال اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی جامعه مربوط می‌شود. در میان عوامل اقتصادی، تورم تأثیر عمده‌ای بر صنعت بیمه داشته است. برای بررسی عملکرد واقعی شرکت‌های بیمه در شرایط تورمی ابتدا لازم است که با استفاده از یک شاخص مناسب، حقیقه و خسارت‌ها را به ارقام واقعی تبدیل کنیم. بدیهی است که برای تبدیل ارقام اسمی حقیقه و خسارت‌ها به ارقام واقعی از هر شاخصی نمی‌توان استفاده کرد. یکی از روش‌هایی که می‌توان از طریق آن ارقام واقعی صنعت بیمه را به دست آورد محاسبه شاخص قیمتی تک تک رشته‌های بیمه با توجه به حوزه تأمین آن‌هاست. مثلاً برای به دست آوردن شاخص قیمتی رشته باربری باید به حوزه تأمین این رشته که شامل کالاهای وارداتی، صادراتی و داخلی است توجه کنیم و شاخص قیمتی رشته باربری را با توجه به وزن هر یک از شاخص‌های قیمتی کالاهای وارداتی، صادراتی و داخلی به دست آوریم.

اگر بخواهیم میزان تأثیرپذیری حقیقه‌های دریافتی واقعی را نسبت به حقیقه‌های دریافتی اسمی نشان دهیم، می‌توانیم با استفاده از الگوی رگرسیونی، متغیرهای واقعی را در رابطه با متغیرهای اسمی برآورد کنیم. نتیجه برآورد الگوی مربوط به حقیقه‌های دریافتی به شرح زیر خواهد بود:

$$L(ATPRE) = 2/1 + 0/10 \cdot L(TPRE) + -0/71 \cdot L(ATPRE) (-1) - 0/36 D_1$$

$$(2/17) \quad (3/0) \quad (7/2) \quad (-3/6)$$

$$R^2 = 0/80$$

$$D.W = 2/02$$

$$L(ATPRE) = \log(ATPRE)$$

که اعداد درون دو کمان آماره ۱ را نشان می‌دهند.

در این الگو حساسیت تغییر در حقیقه‌های دریافتی واقعی نسبت به حقیقه‌های دریافتی اسمی محاسبه شده است؛ این الگو در شکل لگاریتمی تخمین زده شده است و براساس اندازه ضریب محاسبه شده برای متغیر مستقل حقیقه‌های دریافتی اسمی (TPRE) مربوط به کل صنعت بیمه کشور، می‌توان تا حدودی میزان تأثیر تورم بر حقیقه‌ها را مشخص کرد. ضریب به دست آمده برای این متغیر ۰/۱۰ است. بنابراین می‌توان گفت که به ازای ۱ درصد تغییر در حقیقه‌های اسمی، حقیقه‌های واقعی ۰/۱۰ درصد تغییر کرده است. در مورد خسارت‌های پرداختی نیز می‌توان با استفاده از همین الگو، تأثیر تورم بر خسارت‌ها را بررسی کرد. نتیجه برآورد الگوی مربوط به خسارت‌های پرداختی به شرح زیر خواهد بود.

$$\log(\text{ATD}) = \frac{1}{2} + \frac{0}{15} \log(\text{TD}) + \frac{0}{7} \log(\text{ATD}(-1)) - \frac{0}{4} D_1$$

(۲) (۴/۸) (۷/۸) (-۵/۴)

$$R^2 = 0/76$$

$$D.W = 2$$

که اعداد درون دو کمان آماره ۱ را نشان می دهند.

در این الگو حساسیت تغییر در خسارت‌های پرداختی واقعی نسبت به خسارت‌های پرداختی اسمی تقریباً برابر ۰/۱۵ درصد است. یعنی به ازای ۱ درصد تغییر خسارت‌های اسمی، خسارت‌های واقعی ۰/۱۵ درصد تغییر کرده است.

با توجه به دو الگوی مربوط به حق بیمه‌های دریافتی و خسارت‌های پرداختی می‌توان نتیجه گرفت که ۱. تورم، حق بیمه‌ها و خسارت‌ها را تحت تأثیر قرار داده است؛ و ۲. با توجه به این که ضریب مربوط به خسارت‌های پرداختی تا حدودی بیشتر از ضریب مربوط به حق بیمه‌های دریافتی است درمی‌یابیم که حساسیت حق بیمه‌های دریافتی واقعی به اسمی در طی دوره مورد بررسی (۱۳۵۰-۱۳۷۴) تا حدودی کمتر از حساسیت خسارت‌های پرداختی واقعی به اسمی در این دوره بوده است.

ب) تورم در بیمه‌های اتکایی

«بیمه اتکایی نوعی از عملیات بیمه‌ای است که به موجب آن بیمه‌گر اتکایی در مقابل دریافت مبلغی تحت عنوان حق بیمه یک قسمت یا تمام تعهدات بیمه‌گذار اتکایی (واگذارنده) در مقابل بیمه‌گذارانش را به عهده می‌گیرد» [مأخذ ۷].

بیمه‌های اتکایی با بیش از ۱۰۰ سال فعالیت، بر اثر گسترش روابط اقتصادی و خطرهایی که برخی از حوادث فاجعه‌آمیز برای جوامع بشری به وجود آورده‌اند، بیش از پیش ضرورت پیدا کرده است. بررسی موضوع تورم در این رشته پیچیده‌تر از دیگر رشته‌های بیمه است. در بیمه‌های اتکایی، افزون بر بررسی موضوع تورم داخلی، باید به تغییرات حاصل در قدرت برابری ارزش‌های مختلف نیز توجه کنیم. هم چنین، در بررسی تأثیر تورم بر بیمه‌های اتکایی باید به نحوه انعقاد قرارداد اتکایی و آثاری که تورم ممکن است بر بیمه‌گذار، بیمه‌گر و گذارنده و بیمه‌گر اتکایی داشته باشد توجه کنیم. حال برحسب این که قرارداد بین بیمه‌گر و گذارنده و بیمه‌گر اتکایی برحسب ریال یا بر حسب یک ارز معتبر خارجی باشد و نرخ تغییر ارز ثابت در نظر گرفته شود تأثیر تورم بر دو طرف معامله متفاوت خواهد بود. برای مثال، در قراردادهای اتکایی مازاد خسارت که در واقع تعهد بیمه‌گر اتکایی شامل خسارت‌های مازاد بر مبلغ معینی است، در شرایطی که نرخ ارز ثابت باشد مشکلی به وجود نمی‌آید ولی در حالت تورمی همین مبلغ معین شامل

خسارت‌های کوچک نیز خواهد شد که بیمه‌گر اتکایی آن را پیش‌بینی نکرده بود. موضوع دیگری که در این زمینه باید به آن توجه کرد عامل زمان تصفیه خسارت در بیمه‌های اتکایی است. تصفیه خسارت‌ها و حل دعاوی بین بیمه‌گذار و بیمه‌گر معمولاً توأم با فاصله زمانی است. با توجه به این که شرایط تورمی در نهایت به زیان بستانکاران و به نفع بدهکاران است در این جا نیز عامل تورم می‌تواند به زیان بیمه‌گر اتکایی یا بیمه‌گر واگذارنده باشد. برای مثال، در مورد تصفیه حساب حق بیمه‌ها که بیمه‌گر اتکایی بستانکار است تأثیر در تصفیه حساب‌ها با فرض این که قرارداد بر مبنای یک پول معتبر خارجی نباشد، به زیان بیمه‌گر اتکایی است. ولی در صورتی که بیمه‌گر اتکایی به علت خسارت‌های سنگین بدهکار شده باشد، تأخیر در تصفیه حساب به نفع بیمه‌گر اتکایی است.

ب) تأثیر تورم بر اصل غرامت یا اصل زیان بیمه

«اصل غرامت یا اصل زیان یکی از اصول حاکم بر قراردادهای بیمه است که بر مبنای آن بیمه نباید هرگز به صورت منبع استفاده برای بیمه‌گذار شود. بیمه‌گر متعهد جبران خسارت و رفع عدم تعادل است که به دنبال حادثه مورد بیمه در وضع مالی بیمه‌گذار پیدا می‌شود. بنابراین جبران خسارت نباید بیمه‌گذار را در وضعی مساعدتر از قبل از وقوع حادثه قرار دهد.»^۱

در شرایط تورمی تعیین مبلغ مورد بیمه مشکلاتی به وجود می‌آورد. تعیین ارزش واقعی مورد بیمه از نظر میزان تعهدات بیمه‌گر در دریافت حق بیمه و پرداخت خسارت مهم است. در صورتی که بیمه‌گذار در تعیین ارزش واقعی مورد بیمه دچار اشتباه شود و یا بر اثر تورم ارزش واقعی آن تغییر کند، در موقع تصفیه خسارت دچار اصل قاعده نسبی خواهد شد. طبق مقررات بیمه‌ای، سرمایه بیمه شده باید معادل قیمت واقعی مورد بیمه باشد (قیمت واقعی مورد بیمه = سرمایه بیمه شده). در صورت تحقق این فرمول مشکلی وجود ندارد و بیمه‌گر ملزم است که تمام خسارت وارده به بیمه‌گذار را بی‌کم و کاست بپردازد. ولی در صورتی که مالی کمتر از قیمت واقعی بیمه شده باشد بیمه‌گر فقط به تناسب مبلغی که بیمه کرده است یا قیمت واقعی مال مسؤول پرداخت خسارت خواهد بود. تغییراتی که بر اثر تورم در ارزش واقعی دارایی‌ها به وجود می‌آید رابطه تساوی سرمایه بیمه شده را با قیمت واقعی مورد بیمه بر هم می‌زند. بنابراین اگر در روز حادثه ارزش واقعی مورد بیمه کمتر از مبلغ بیمه شده باشد خسارت نیز بر مبنای مبلغ بیمه شده

تصفیه می شود که در نهایت موجب متضرر شدن بیمه گذار خواهد شد. عکس این حالت نیز امکان دارد، یعنی اگر سرمایه بیمه شده کمتر از ارزش واقعی مورد بیمه باشد باز هم بیمه گذار یک نوع پوشش اضافی و در نتیجه حق بیمه اضافی پرداخته است. با توجه به این مطالب، تعیین ارزش واقعی مورد بیمه بسیار اهمیت دارد. در شرایط تورمی امکان دارد که بدون هیچ گونه عمدی رابطه مذکور برهم بخورد و قاعده نسبی اعمال شود. برای مثال، فرض کنید که یک واحد ساختمانی به مبلغ ۶۰ میلیون ریال در مقابل خطر آتش سوزی بیمه شده است و بر اثر آتش سوزی خسارت کلی به مورد بیمه وارد می شود. در روز حادثه که با روز عقد قرارداد بیمه فاصله دارد، کارشناسان بیمه ارزش واقعی ساختمان را که به علت تورم بالا رفته است ۸۰ میلیون ریال تخمین می زنند. در این صورت بیمه گذار فقط به نسبت $\frac{6}{8}$ بیمه دارد و خسارت نیز به همین نسبت پرداخت خواهد شد. به فرض استفاده از قاعده نسبی، خسارت قابل پرداخت مطابق فرمول زیر تعیین می شود:

$$\text{ریال)} \quad 6000000 \times \frac{6}{8} = 4500000 = \text{خسارت قابل پرداخت}$$

تأثیر تورم بر چگونگی تصفیه حساب بین بیمه گر و بیمه گذار انکارناپذیر است. شرکت های بیمه باید به این نکته توجه کنند که در شرایط تورمی بدون تعمد بیمه گذار، امکان دارد که ارزش واقعی مورد بیمه برابر سرمایه بیمه شده نباشد و در صورتی که بیمه گر همیشه بیمه گذار را مقصر واقعی بداند و با اعمال قاعده نسبی خسارت کمتری بپردازد، باعث نارضایتی افراد از خدمات بیمه ای خواهد شد که در بلند مدت ممکن است لطمات فراوانی به فرهنگ بیمه وارد کند. روش هایی برای مقابله با این موضوع اندیشیده شده است که از جمله می توان به متغیر ساختن مبلغ بیمه بر اساس شناخص قیمت ها اشاره کرد.

ت) زمان تصفیه خسارت و اثر تورم

بررسی قراردادهای بیمه ای نشان می دهد که بین وقوع خسارت و زمان جبران آن فاصله زمانی وجود دارد. این فاصله زمانی به دلایل مختلف به وجود می آید. برای مثال می توان به ساختار سازمانی و نحوه ارائه خدمات بیمه ای، نظام حقوقی کشور و در مورد بیمه های اتکایی به نظام حقوقی جهانی و پراکندگی ریسک ها در نقاط مختلف اشاره کرد. هرچه این فاصله زمانی بیشتر باشد آثار تورمی ملموس تر می شود. با توجه به این که مبنای تصفیه خسارت ارزش پول در زمانی است که شاید سال ها با زمان وقوع حادثه فاصله داشته باشد، قدرت خرید واقعی آن هرچه زمان بیشتر باشد کمتر می شود. مثلاً

در حادثه آتش سوزی ۶ سال پیش، ماشین آلات کارخانه از بین رفته و در هنگام وقوع حادثه شرکت بیمه به ارزیابی کارشناسی پرداخته و مبلغ قطعی خسارت را مشخص کرده است. اگر به دلیل دعاوی حقوقی، پرداخت خسارت ۴ سال به تعویق بیفتد مسلم است که اگر شرکت بیمه به هنگام تصفیه خسارت هزینه‌های ناشی از کاهش قدرت خرید واقعی پول را بر خسارت‌های تعیین شده اضافه نکند، واحد صنعتی توانایی جایگزینی ماشین آلات از بین رفته را نخواهد داشت. بنابر این، در این جا به نفع بیمه‌گذار است که در صورت امکان از طولانی کردن دعاوی حقوقی خودداری کند.

بررسی خسارت‌های معوق در رشته آتش سوزی نشان می‌دهد که در قراردادهای بیمه داخلی درصد بالاتری از خسارت‌ها در سال‌های اول و دوم تصفیه می‌شوند. در بیمه‌نامه‌های باربری درصد بالایی از بیمه‌نامه‌ها مربوط به کالاهای وارداتی است، بنابراین به دلیل گسترش ریسک‌های مورد بیمه در سطح بین‌المللی در این رشته، زمان تصفیه خسارت بیشتر از رشته آتش سوزی است و به طور متوسط، در ۴ یا ۵ سال اولیه اکثر خسارت‌ها تصفیه می‌شود.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به طور خلاصه تأثیر تورم بر حق بیمه‌ها و خسارت‌های صنعت بیمه، تورم در بیمه‌های اتکایی، تورم و اصل غرامت و اهمیت توجه به زمان تصفیه خسارت در شرایط تورمی بررسی شد. مهم‌ترین نتایج به دست آمده به شرح زیر است:

۱. تورم، حق بیمه‌های دریافتی و خسارت‌های پرداختی شرکت‌های بیمه را در طی دوره (۱۳۵۰ - ۱۳۷۴) تحت تأثیر قرار داده است.

۲. با توجه به ضرایب به دست آمده از برآورد الگوی رگرسیونی مربوط به حق بیمه‌ها و خسارت‌ها در طی دوره مورد بررسی می‌توان دریافت که حساسیت حق بیمه‌های واقعی به اسمی در طی دوره مورد بررسی (۱۳۵۰ - ۱۳۷۴) تا حدودی کمتر از حساسیت خسارت‌های پرداختی واقعی به اسمی در این دوره بوده است.

۳. برای ارزیابی بهتر عملکرد واقعی شرکت‌های بیمه حتماً باید به عامل تورم توجه داشته باشیم.

۴. در بیمه‌های اتکایی، افزون بر تورم داخلی باید تغییرات حاصل در قدرت برابری ارزش‌های مختلف را نیز بررسی کرد.

۵. در بررسی تأثیر تورم بر بیمه‌های اتکایی باید به نوع و نحوه انعقاد قرارداد اتکایی

و آثاری که تورم ممکن است بر بیمه گذار، بیمه گر و اگذارنده و بیمه گر اتکایی داشته باشد توجه شود.

۶. اگر به دلیل تورم، در روز حادثه ارزش واقعی مورد بیمه کمتر از مبلغ بیمه شده باشد، خسارت نیز بر مبنای مبلغ بیمه شده تصفیه می شود و در نهایت بیمه گذار متضرر خواهد شد.

۷. در شرایط تورمی شرکت های بیمه در صورت امکان باید در حداقل زمان ممکن خسارت ها را تصفیه کنند تا بیمه گذاران خسارت واقعی خود را دریافت کنند و از خدمات بیمه ای رضایت کامل داشته باشند.

منابع

۱. برانسون، ویلیام اچ. تئوری و سیاست های اقتصاد کلان، نشر نی (تهران: ۱۳۷۳).
۲. بیمه مرکزی ایران، دفتر مطالعات و پژوهش های بیمه ای. تحولات بیمه های بازرگانی در ایران از آغاز تا سال ۱۳۷۰ (تهران: ۱۳۷۲).
۳. جباری، غلامحسین. «اثر تورم بر بیمه گذار و بیمه گر»، ماهنامه حسابدار، ش ۹۱-۹۲.
۴. جعفرزاده، علی. بررسی اثرات تورم بر بازار بیمه، دانشگاه مازندران، دانشکده اقتصاد، پایان نامه، ۱۳۷۶.
۵. حمیدی زاده، محمد رضا [مترجم]. «تأثیر تورم بر بیمه»، فصلنامه صنعت بیمه، ش ۱، سال سوم، بهار ۱۳۶۷.
۶. کریمی، آیت. کلیات بیمه، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۷۶.
۷. هژبر کیانی، کامبیز. اقتصادسنجی عمومی و کاربرد آن، جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی (تهران: ۱۳۶۸).
۸. هوشنگی، محمد. بیمه اتکایی، شرکت سهامی بیمه ایران (تهران: ۱۳۴۵).
9. Andreas Hornstein and Edward C. Prescott, "Measures of the insurance sector output", *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 16, No. 59, April 1991.
10. Bennett, Carols S. G, *Economic for Insurance*, London: 1984, 1989.
11. "Inflation purchasing power exchange rate", *Sigma Economic Studies*, No 11, October 1989, Switzerland.
12. *Sigma Economic Studies* - 1993 - "The effects of price adjustment on insurance demand", No. 5, 1993.